

Političko djelovanje Ivana Meštrovića u razdoblju Kraljevine Jugoslavije (1918.-1941.)

Čuljak, Marija

Undergraduate thesis / Završni rad

2012

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:142:485629>

Rights / Prava: [In copyright](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2021-10-24**

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

Sveučilište J.J. Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet

Preddiplomski studij Hrvatskog jezika i književnosti i Povijesti

Marija Čuljak

**Političko djelovanje Ivana Meštrovića u razdoblju Kraljevine
Jugoslavije (1918.-1941.)**

Završni rad

Mentor: izv.prof.dr.sc. Boško Marijan

Osijek, 2012.

SAŽETAK

Glavna su okosnica ovoga rada događaji koji su obilježili političko djelovanje Ivana Meštrovića u razdoblju Kraljevine Jugoslavije. Iako je njegov život obilježila umjetnost, točnije kiparstvo, Meštrović je svoj trag ostavio i u politici. Osim što prikazuje političke događaje između dva svjetska rata i Meštrovićeovu ulogu u njima, ovaj rad pobliže oslikava i obiteljski život Meštrovića, te same početke njegova političkog djelovanja, djelatnost u Jugoslavenskom odboru. Kraj Prvog svjetskog rata rezultirao je raspadom Austro-Ugarske, te su prividno stvoreni uvjeti za ujedinjenje svih južnoslavenskih naroda u jednu državu s federalističkim uređenjem, no ulaskom hrvatskih zemalja u Kraljevinu Srba, Hrvata i Slovenaca početni entuzijazam Meštrovića i njegovih suradnika počeo je opadati. Ubrzo zatim Odbor više nije imao razloga postojati, te je u konačnici 1919. godine i raspušten, no to nije označilo kraj Meštrovićeova političkog djelovanja. U radu se nadalje govori o težnjama srpske Radikalne stranke za centralizmom unutar Kraljevine, što se oštro suprotstavljalo Meštrovićeovu federalizmu. Političko su mu djelovanje uvelike olakšavala brojna poznanstva koja je stekao kao svjetski priznati kipar. Svoje prijateljstvo s kraljem Aleksandrom i njegovim nasljednikom Pavlom pokušao je iskoristiti ne bi li popravio položaj svog hrvatskog naroda unutar zajedničke države. Drugi svjetski rat značio je početak propasti. Kapitulacija Jugoslavije označila je i prestanak Meštrovićeova nadanja u boljitak položaja hrvatskog naroda. Ustašku vlast nije simpatizirao što je i rezultiralo njegovim uhićenjem, te odlaskom u inozemstvo.

Ključne riječi: Ivan Meštrović, političko djelovanje, Jugoslavenski odbor, Kraljevina Jugoslavija

UVOD

Ivan Meštrović zasigurno je jedna od važnijih osoba koja je obilježila 20. stoljeće. Njegov je umjetnički rad prepoznat u cijelome svijetu. Iako poznat po svom kiparskom talentu, Meštrović je, premda je to manje poznato, bio i politički vrlo aktivan. Cilj je ovoga rada u prvom redu iznijeti sve poznate činjenice o njegovom političkom djelovanju u razdoblju Kraljevine Jugoslavije, što bi u konačnici omogućilo donošenje određenih zaključaka o njegovu životu u politici.

U prvom je poglavlju ukratko opisano podrijetlo obitelji Meštrović, te samo rođenje Ivana Meštrovića u slavonskom mjestu Vrpolje, 15. kolovoza 1883. godine. Ivan je djetinjstvo proveo u dalmatinskom selu Otavice, mjestu iz kojeg mu potječu roditelji i koje je uvijek smatrao svojim domom. Vrlo je rano otkriven njegov umjetnički talent, te uz podršku oca odlazi na školovanje u Beč. U Beču upoznaje i svoju prvu suprugu Ružu, no ona nije bila žena s kojom je osnovao svoju obitelj. Kao vrlo tradicionalan čovjek, Meštrović je težio obiteljskim vrijednostima. U njegov je život ušla Olga, žena s kojom je imao četvero djece, kćeri Martu i Mariu, te sinove Tvrka i Matu.

Drugo poglavlje govori o počecima Meštrovićeva političkog života. Ivan Meštrović, nalazeći se u emigraciji za vrijeme Prvog svjetskog rata, težio je ujedinjenju svih južnoslavenskih zemalja u jednu državu s federalističkim uređenjem. Potaknut svojim uvjerenjima, zajedno sa svojim suradnicima u emigraciji 1. svibnja 1915. godine osniva Jugoslavenski odbor. Osim ujedinjenja južnoslavenskih naroda, Odbor je za cilj imao i suzbiti talijanske pretenzije na hrvatske teritorije. Potpisivanjem Londonskog ugovora kojim je Italija imala pravo na hrvatske dijelove teritorija ti su ciljevi uništeni. Godine 1919. Odbor više nije imao svrhu postojanja te je raspušten.

Prestanak djelovanja Jugoslavenskog odbora nije označavao prestanak Meštrovićeva političkog djelovanja. Upravo o tome i govori treće poglavlje, koje je središnji dio ovoga rada. Ulaskom u novu državu, Kraljevinu Srba, Hrvata i Slovenaca, srpska Radikalna stranka sve je više isticala svoje težnje za centralističkim uređenjem države, što se kosilo s Meštrovićevim federalističkim težnjama. Ciljevi Ivana Meštrovića najrodniji su bili politici, tada najjače političke stranke, Hrvatske seljačke stranke na čelu koje je bio Stjepan Radić. Umjetnički rad Ivana Meštrovića prepoznat je u cijelome svijetu, a upravo mu je slava stečena umjetničkim radom otvarala mnoga vrata i u političkom djelovanju. Meštrović, kao dugogodišnji prijatelj

kralja Aleksandra, pokušao je radikalnu politiku srpske vlade ublažiti vrlo čestim intervencijama kod kralja, no bezuspješno. Stanje unutar Kraljevine još se više pogoršalo uvođenjem šestosiječanjske diktature 1929. godine. Represija režima sve je više tinjala, što je dovelo do uhićenja brojnih hrvatskih političara. Na takvo je stanje reagirala i ustaška emigracija počinivši atentat na kralja Aleksandra u Marseilleu 1934. godine. Položaj Hrvata se ni nakon smrti kralja Aleksandra nije ništa promijenio. Sve se više osjećao prodor talijanskog fašizma koji je želio pripojenje Dalmacije Italiji. Meštroviću se, kao Dalmatincu, počeo buditi patriotski stav. Godine 1939. rat je kucao na vrata. Iste je godine potpisan Sporazum između predsjednika Vlade Dragiše Cvetkovića i vođe Hrvatske seljačke stranke, Vladka Mačeka. Tim je Sporazumom uspostavljena Banovina Hrvatska s mnogo širim političkim i teritorijalnim ustupcima nego se to moglo ostvariti. No to je bio samo prividan sjaj, toga je bio svjestan i Meštrović, jer je znao da se bliži rat koji će zahvatiti i Jugoslaviju. To se i dogodilo, 6. travnja 1941. Hitler je napao Jugoslaviju, te je ona ubrzo kapitulirala. Novu, ustašku vladavina Meštrović nije prihvatio zbog čega je bio u zatvoru, te na kraju i napustio zemlju.

SADRŽAJ

1. IVAN MEŠTROVIĆ.....	6
1.1. Podrijetlo i rođenje	6
1.2. Djetinjstvo i počeci umjetničkog stvaranja	7
1.3. Obiteljski život	8
2. DJELATNOST IVANA MEŠTROVIĆAU JUGOSLAVENSKOM ODBORU.....	11
3. POLITIČKO DJELOVANJE IVANA MEŠTROVIĆA U RAZDOBLJU KRALJEVINE JUGOSLAVIJE	15
3.1. Od kraja Prvog svjetskog rata do atentata u Narodnoj skupštini	15
3.2. Od ubojstva Stjepana Radića do kraljeva ubojstva u Marseilleu	21
3.3. Od pogibije kralja Aleksandra do proglašenja Nezavisne države Hrvatske	27
4. POPIS LITERATURE	31

1. IVAN MEŠTROVIĆ

1.1. Podrijetlo i rođenje

Maria Meštrović, kći Ivana Meštrovića, u svojoj knjizi *Život i djelo Ivana Meštrovića* vrlo opsežno opisuje podrijetlo svoje obitelji. Treba istaknuti manje poznatu činjenicu kako obitelj Meštrović nije dalmatinskog podrijetla. Maria bilježi kako su početkom 18. stoljeća živjeli kod Fojnice, u Bosni i Hercegovini. Poslije su se preselili na područje Duvanjskog polja u zapadnoj Hercegovini. Na tom području nisu se dugo zadržali te se ubrzo sele na područje Petrovog polja. Upravo je to područje, točnije mjesto Otavice, gdje se i nastanila obitelj Meštrović, imalo je veliko značenje u životu ovog svjetski poznatog umjetnika. Prezime Meštrović sadržavalo je još i prezime Gabrilović, čemu svjedoče brojni spisi koji bilježe to dvostruko prezime.¹ Mate Meštrović, sin Ivana Meštrović, u svojoj knjizi *U vrtlogu hrvatske politike* bilježi kako je u ono vrijeme bio Ivan Meštrović zvani Aga koji se u Duvnu oženio vrlo imućnom djevojkom, jedinicom. Mladenkin je otac uvjetovao udaju kćeri time da njezin budući muž, pokraj svojega, preuzme i njihovo prezime, Gabrilović, kako se ne bi iskorijenilo.² Maria Meštrović bilježi kako se u ranoj mladosti i njezin otac Ivan služio obim prezimenima, a za prezime Meštrović odlučio se kao već poznati umjetnik.³

Ivan Meštrović najpoznatiji je umjetnik u hrvatskoj povijesti, a njegov zavidan talent prepoznao je cijeli svijet. Svoj umjetnički talent Ivan je naslijedio od oca Mate Meštrovića koji je također izrađivao prekrasne predmete od kamena, no njegov talent nije prelazio granice rodnog mu sela.

Ivanov otac Mate, tada udovac, oženio je 1881. godine Martu Kurobasa, kada je njoj bilo osamnaest godina. Mate je tada imao kćer iz prvoga braka, a šira obitelj Meštrović tada je brojila tridesetak članova. Meštrovići su živjeli vrlo oskudno, njihov je život obilježilo škrto i kamenito dalmatinsko tlo, koje je uslijed svoje pustoši dodatno osiromašeno od strane Mlečana pod čijom se vlašću nalazila Dalmacija dugi niz godina. Ništa bolje nije bilo ni pod vlašću Habsburgovaca u čijem se posjedu našla Dalmacija nakon Bečkog kongresa 1815. godine. Iste godine kada su se vjenčali Marta i Mate, Mate je otac odlučio da se njegov sin i snaha s ostalim nadničarima iz sela odsele u plodnu Slavoniju. Slavonija je svojim ravninama bogatim žitaricama i stokom

¹ Maria Meštrović, *Život i djelo Ivana Meštrovića*, Matica hrvatska, Zagreb 2011., str. 11.

² Mate Meštrović, *U vrtlogu hrvatske politike, Kazivanje Peri Zlataru*, Golden marketing, Zagreb 2003., str. 10.

³ M. Meštrović, *Život i djelo Ivana Meštrovića*, str. 11.

privlačila brojne obitelji iz siromašnih krajeva. Radna je snaga u Slavoniji bila prijeko potrebna jer su Slavonci ograničavali veličinu svojih obitelji kako bi se nasljedstvo dijelilo na što manje nasljednika. Svi ti uvjeti doveli su mladi bračni par Meštrović u slavonsko mjesto Vrpolje, udaljeno nekoliko kilometara od Đakova. Tamo su godinu i pol živjeli u napuštenom željezničkom vagonu. Marta je zbog svoje krhke građe radila manje naporan posao na vezivanju snopova žita. Mate je, baš kao i ostali muški žitelji, radio na gradnji pruge. Godina 1883. bila je od velikog značenja za tu mladu i vrlo siromašnu obitelj. Dana 15. kolovoza 1883. godine, na blagdan svetkovine Uznesenja, Marta je na polju rodila sina, svog prvorođenca. Marta i Mate odlučili su slijediti običaje te su pristali da prvorođenom djetetu daju ime djeda po ocu, nazvali su ga Ivan, a isto tako se zove i svetac zaštitnik vrpoljske crkve u kojoj su ponosni roditelji dan poslije krstili sina, 16. kolovoza. Marta je često znala svojim unucima pripovijedati, a o tome nam svjedoči unuka Maria, kako je od onoga dana kad ga je rodila u polju znala da je njezin sin predodređen na uspjeh. Maria bilježi i iskaz svoje bake koja joj je ispričala kako je neka neugledna Ciganka jednom prilikom došla na njihov prag, dok je Ivanu bilo svega nekoliko tjedana, te zbunjenu majku uvjeravala da djetetove ruke kriju dragocjen dar. Marta se prisjećala da je žena rekla: "vrata crkava i palača bit će mu zbog tog dara otvorena".⁴ Već 1884. godine Marta i Mate vraćaju se u rodne im Otavice te sa sobom dovode i svoga prvorođenca. Ivan nije upamtio rodno Vrpolje, te je Otavice uvijek smatrao svojom postojbinom.⁵

Ako je vjerovati pričama Ivanove majke Marte uočavamo kako je Ivan došao na svijet predodređen da svoj dar pretoči u djela. Svjedoci smo njegovog bogatog umjetničkog rada, no Ivan se za svoga života pokušavao i politički izraziti. Ta strana njegova života javnosti je manje poznata, no njegovu se političku djelatnost nikako ne smije umanjivati.

1.2. Djetinjstvo i počeci umjetničkog stvaranja

Ivan Meštrović u svom je odrastanju uvijek imao punu roditeljsku podršku. Vrlo je važan podatak kako u to vrijeme, u kraju gdje je Ivan odrastao, nije bilo škole. Za obitelj Meštrović karakteristično je kako su usmenom predajom održavali živom obiteljsku povijest. Tako je i sam Ivan učio povijest iz pjesama svojih baka i ostalih rođaka. Radio je na škrtim njivama svoje obitelji, najčešće krčeći kamenjar i sadeći mladice loze i kukuruza. Djetinjstvo je proveo čuvajući ovce na Svilaji, no njegov otac Mate uvijek je bio uvjeren da je njegov prvorođenac

⁴ M. Meštrović, *Život i djelo Ivana Meštrovića*, str. 7-9.

⁵ M. Meštrović, *U vrtlogu hrvatske politike*, str. 11.

bistriji od ostale djece u obitelji. Od samih početaka otac ga je učio rezbarenju iako ostatak obitelji na to nije gledao blagonaklono. Već s osam godina Ivan je krenuo očevim stopama. Nije bilo potrebno mnogo vremena da ostali prepoznaju Ivanov neusporediv talent. Mjesni fratar, fra Grgur, bio je zadivljen Ivanovim radovima koje je isklesao te je pisao u grad Split raspitujući se može li Ivan na studije. Narudžbe su pristizale sa svih strana, te je novčano pomagao svojim najbližima. Ivan je u svome poslu osjetio neizmjernu povezanost s kamenom, jer je smatrao da kamen sadrži neizbrisive tragove i pečat kulturalnog jezika, te u kamen kipar može prenijeti temeljne ljudske doživljaje.⁶

Vijest o mladiću s Dinarskog gorja koji kleše poput vrhunskih umjetnika širila se brzinom munje. Ivanu odlazak u Split otvara mnoga vrata, jer je njegov talent bio jako brzo zamijećen.

Bečki industrijalac iz Mađarske Alexander König uložio je novac u mladog umjetnika te mu omogućio studiranje kiparstva na Akademiji u Beču. U Beču ostaje zadivljen klasičnom grčkom skulpturom i ne želi kao secesionisti zaniijekati ono što je "rečeno". Iako je u Beču mnogo toga naučio, taj ga grad nije opčinjavao, nije na njega ostavio dublji trag. Arheološko i kiparsko nasljeđe austrijske prijestolnice nije ga toliko privlačilo kao što je bio slučaj s nasljeđem s prostora rodne mu Dalmacije. Ivanova odbojnost prema svemu što ima veze austrougarskim nasljeđem očitovat će se i u samome početku njegova političkoga djelovanja.⁷

1.3. Obiteljski život

Za vrijeme studiranja u Beču, Ivan je upoznao Ružu Klein, djevojku židovskog podrijetla iz okolice Varaždina. Ivan je bio zaljubljen u Ružu od njihova prvog sastanka te je nakon dvije godine uspio osvojiti njezino srce. Ruži su braća branila druženje sa siromašnim mladićem koji je nekoć bio pastir, jer se osjetila razlika u staležima.⁸ Mate Meštrović u svojoj knjizi *U vrtlogu hrvatske politike* bilježi kako ni Ružin otac, Maximilian, nije odobravao vezu svoje kćeri s mladićem sa sela. Ruža nije poslušala oca te ju je otac protjerao iz kuće 1905. godine. Ruža i Ivan Meštrović vjenčali su se 1907. godine. Ruža nije željela dom pun djece iako je to Ivanu bila neizmijerna želja. Za to je opravdanje nalazila u vrlo lošem socijalnom stanju, a kada se to popravilo ona više nije mogla radati. To je bio jedan od velikih razloga njihova rastanka. Ivan, iako je upoznao velike europske prijestolnice, u sebi je uvijek nosio svjetonazore svoje seoske

⁶ M. Meštrović, *Život i djelo Ivana Meštrovića*, str. 13-17.

⁷ Isto, str. 27-36.

⁸ Isto, str. 40-41.

patrijarhalne sredine. Za njega su djeca bila najvažniji smisao braka, jer djeca osiguravaju nastavak prezimena i loze.⁹

Ruža Meštrović, rođena Klein, uvijek je bila vjerna suputnica svome suprugu Ivanu. Bila je njegova pratilja na svim društvenim događanjima, a isto tako i u vrlo čestim preseljenjima. Uvijek elegantna i samouvjerenana. Obitelj Meštrović u Otavicama objeručke je prihvatila Ružu, te je bračni par mnogo vremena, kada je Ivanu to posao dozvoljavao, provodio u Ivanovu rodnu mjestu. Ruža se vrlo dobro nosila s Ivanovom sklonošću ženama, svoju tugu nikome nije otkrivala. Njezina bezuvjetna podrška Ivanu je uvelike pomogla, no njezinu svojevrsnu sebičnost za neproširivanjem obitelji nikako joj nije mogao oprostiti. Ivan je smatrao kako se nijedna ženska uloga ne može mjeriti s majčinstvom i nijedna poveznica između muškarca i žene nije svetija od djeteta. Ruža je od samog početka vjerovala u Ivanov talent, poštivala njegovu potrebu da radi gotovo cijeli dan te ostatak vremena posveti patriotskim ciljevima. Za vrijeme braka s Ružom u njegov život ušla je još jedna žena, Ružena. Ona je dugi niz godina okupirala njegove misli.¹⁰

U jesen 1920. godine Ruža i Ivan se sele u Dubrovnik. Tamo su živjeli dvije i pol godine dok je Ivan gradio i ukrašavao crkvu u Cavtatu. Upravo taj odlazak u Dubrovnik preokrenuo je sudbinu bračnoga para Meštrović. Ivan u Dubrovniku upoznaje Olgu Kesterčanek, neudanu diplomiranu studenticu farmacije. Ivan je ostao zapanjen ugledavši Olgu, upravo je njezino lice ono koje je toliko puta isklesao. Olga je sa svojih šestero braće i sestara prošla vrlo strog odgoj, a vrlo je rano ostala bez oba roditelja. Ruža je vrlo brzo shvatila kako se njezin muž zaljubio u drugu ženu te odlazi iz Dubrovnika u Prag i Beč kod sestara. Iako je u Ivanov život ušla nova žena, on nikada Ružu nije odbacio, jasno je svima dao do znanja da mu je i dalje supruga i da će to uvijek i biti. Ivan je i financijski osigurao svoju ženu Ružu. Bio je dosljedan svojoj odluci kako se neće oženiti Olgom dokle god je Ruža živa, zbog osjećaja zahvalnosti prema svojoj ženi. Ivan nikada nije zaboravio činjenicu da je Ruža prije nekoliko godina zbog siromašnog mladića iz Otavica napustila svoju obitelj i bila mu bezuvjetna podršku u svim godinama braka. Olga nije mogla sudjelovati u Ivanovom javnom životu, kako je to činila Ruža. Vrlo je brzo ostala u drugom stanju. Ivanovi snovi počeli su se ostvarivati u njegovom četvrtom desetljeću. U dubini srca osjećao je kako će prvorodenac biti sin. No to se ipak nije dogodilo, Olga je rodila 19. siječnja 1924. godine i tako postala nevjenčana majka. Rodila je slabašnu djevojčicu nazvavši je Marta. Ivan je pokušavao prikriti razočaranje, jer to malo stvorenje nije imalo baš nikakve veze s

⁹ M. Meštrović, *U vrtlogu hrvatske politike*, str. 13.

¹⁰ Više o odnosu Meštrovića i supruge Ruže pogledaj u: M. Meštrović. *Život i djelo Ivana Meštrović*

krupnim dječaćićem kakvoga je zamišljao i mijesio u glini. U ljeto 1924. Olga je opet ostala trudna. Rodila je dječaka imenom Tvrtko, dana 5. svibnja 1925. godine. U to vrijeme Meštrović je želio svoj zavidan talent predstaviti i na drugoj strani Atlantika. Meštrović je vrlo brzo očarao Ameriku svojim radom. Ivanove sestre osuđivale su njegov način života, činjenicu da mu neka druga žena rađa djecu, a nije mu supruga. Upravo je to i udaljilo Ivana od rođenih sestara, te ih je nastavio financijski pomagati preko brata Petra. Ivanovi odlasci u Ameriku bivali su sve češći. Meštrović je 19. lipnja 1927. godine dobio i drugu kćer, nazvavši je Maria, te 13. rujna 1930. godine i drugog sina kojega je nazvao prema svome ocu, Mate. Ivan je bio posebno hladan prema najstarijoj kćeri Marti koja je bila vrlo slabašna i blijeda, a Meštroviću je fizički izgled bio vrlo važan. Ivan nikako nije uspijevaio uspostaviti ni komunikaciju sa starijim sinom Tvrtkom koji je uvijek bio potišten i melankoličan. Za Meštrovića je biti dobar otac značilo štititi svoje potomstvo, hraniti ga i pružiti im izobrazbu.¹¹ Mate Meštrović bilježi kako su njegov brat, sestre i on imali vrlo raskošno djetinjstvo, odrasli su uz guvernante. Za zimske praznike odlazili su na skijanje u Sloveniju ili Austriju, a ljetovanja u Splitu.¹² Ivan se od Ruže rastao 1928. godine u Čakovcu. Nakon rođenja druge kćeri 1927. godine Olga i Ivan su se građanski vjenčali, dana 17. listopada 1928. godine. Crkveno su se vjenčali tek nakon Ružine smrti 10. veljače 1942. godine. Ruža je preminula od raka i pokopana je na Mirogoju, u Zagrebu. Olga je imala veliku želju crkveno se vjenčati što joj se nakon mnogo godina i ostvarilo.¹³ Ruža je jednom prilikom za Ivana rekla da je pravi mučitelj žena. U svom je životu volio barem pet žena: svoju majku Martu, prvu suprugu Ružu, Olgu, majku svoje djece, Ruženu, koja je bila za njega ideal platonske ljubavi, te Mariju, koja je vrlo brzo umrla te je zanesenost njome ostala neokaljana.¹⁴

Ivan Meštrović bio je vrlo tradicionalan čovjek što se očitovalo u mnogim stvarima, a prije svega u njegovu pogledu na obitelj. Smatrao je kako su djeca nužna za dobar brak, jer su djeca spona između muža i žene. Upravo ti pogledi na život doveli su i do kraha njegova braka s Ružom.

¹¹ M. Meštrović, *Život i djelo Ivana Meštrovića*, str. 151-180.

¹² M. Meštrović, *U vrtlogu hrvatske politike*, str. 23-24.

¹³ Isto, str. 17.

¹⁴ Stjepan Gabrijel Meštrović, *Srce od kamena, moj djed: Ivan Meštrović*, Mozaik knjiga, Zagreb 2007., str. 148.

2. DJELATNOST IVANA MEŠTROVIĆA U JUGOSLAVENSKOM ODBORU

Misao o oslobođenju južnoslavenskih naroda od austrougarske vlasti i njihovu povezivanju sa Srbijom i Crnom Gorom u zajedničku državu bila je početkom 20. stoljeća vrlo rasprostranjena među Slovencima, Hrvatima i Srbima u Austro-Ugarskoj.¹⁵ Početkom Prvog svjetskog rata, kako u Hrvatskoj i Slavoniji, tako je i u cijeloj Austro-Ugarskoj proglašeno iznimno stanje. Mahom je presječen cijeli politički život. Već u prvim tjednima rata niz istaknutih političara dijelom je ili uhićen ili stavljen pod pasku. Žarište hrvatske političke aktivnosti prenosi se u inozemstvo. U Italiji su se, u trenutku proglašenja rata, zatekli Ivan Meštrović, Frano Supilo, dr. Ante Trumbić i mnogi drugi političari. Emigracija je tada postala nositelj hrvatskih političkih zbivanja. Mađarski je šovinizam sve više poticao narodnu svijest u Hrvatskoj.¹⁶ Brojni hrvatski političari i pojedini hrvatski rodoljubi sve su više postajali antiaustrijski i antiugarski orijentirani. Političari su emigrirali u Italiju, kako bi izbjegli uhićenje, koje su neposredno uoči početka rata 1914. provodili austrijski i ugarski redarstveni organi.¹⁷ Prvi koraci političke emigracije vezani su za Ivana Meštrovića. Od Pašića je Meštrović stekao uvjerenje da Njemačka i Austro-Ugarska neće čekati da se Rusija naoruža, već će same izazvati rat. U Mlecima su se okupili prvi emigranti. Tamo je zaključeno da je cilj provođenje protuakcije protiv talijanskih zahtjeva. Skupljen je i prvi financijski iznos za vođenje jugoslavenske akcije u inozemstvu. Potkraj rujna 1914. godine u Rimu su kod francuskog, ruskog i engleskog poslanika primljeni Meštrović, Trumbić i Supilo. To je bio prvi diplomatski korak emigracije. Cilj je tog koraka bio upoznavanje predstavnika Antante s pretenzijama Talijana na hrvatske teritorije. Tom su prilikom željeli upoznati savezničke snage s težnjom Slovenaca, Hrvata i Srba u Austro-Ugarskoj da se oslobode tuđinske vlasti i ujedine sa Srbijom i Crnom Gorom.¹⁸ Na sastanku u Firenci 22. studenog 1914. godine između hrvatskih predstavnika (među kojima su vodeće ličnosti bili Ante Trumbić i Frano Supilo) i srpskih političara iz Bosne i Hercegovine (Nikole Stojanovića i Dušana Vasiljevića, koji su došli s instrukcijama srpske vlade) postignut je sporazum o osnivanju Jugoslavenskog odbora.¹⁹ Tako su temelji Jugoslavenskom odboru

¹⁵ Hrvoje Matković, *Povijest Jugoslavije (1918.-1991.): hrvatski pogled*, Naklada Pavičić, Zagreb 1998., str. 27.

¹⁶ Josip Horvat, *Politička povijest Hrvatske, I. dio*, August Cesarec, Zagreb 1989., str. 332-333.

¹⁷ Ivo Perić, *Hrvatska u monarhističkoj Jugoslaviji*, Dom i svijet, Zagreb 2006, str. 12.

¹⁸ J. Horvat, *Politička povijest Jugoslavije, I. dio*, str. 334-336.

¹⁹ Franjo Tuđman, Jugoslavenski odbor i stvaranje zajedničke države jugoslavenskih naroda, u: *Jugoslavenski odbor u Londonu*, Zagreb 1966., str. 395.

položeni u Rimu. Odbor je službeno osnovan u Parizu 1. svibnja 1915. godine.²⁰ Dogodilo se to u pariškom hotelu Madisson, samo nekoliko dana nakon potpisivanja Londonskog ugovora.²¹ Mnogi su planovi pali u vodu potpisivanjem Londonskog ugovora. Time je bilo jasno da će Italija dobiti neke dijelove hrvatskog teritorija. Neutralnim stajalištem Italije na početku rata najviše je bila oduševljena francuska vlada. Ugovoru je otpor pružao ruski car Nikola II., no francuski je predsjednik Raymond Poincaré pismenim odgovorom skršio posljednji otpor. Londonski je ugovor najviše od svih međunarodnih ratnih ugovora najviše djelovao na stvaranje i život poslijeratne Europe, a i Jugoslavije.²² Kad su se organizirali, bili su uvjereni da će biti ne samo tumači težnja Južnih Slavena, nego i skup koji će moći, uspješnije nego pojedinci, voditi kod savezničkih vlada akciju protiv talijanskih pretenzija. No kako je sporazum Antante s Italijom bio svršeni čin, taj je primarni cilj odbora otpao.²³ Članovi Jugoslavenskog odbora imali su jasnu programsku ideologiju s određenim revolucionarnim ciljem: *oslobođenje svih Jugoslavena i ujedinjenje svih slovenskih i hrvatskih i srpskih zemalja u jednu novu državu, takozvanu narodnu državu, gdje će oslobođen i ujedinjen narod slobodnom voljom dati svojoj državi pa zatim i samome sebi jedno zajedničko jugoslavensko ime.*²⁴ Odbor se sastojao od sedamnaest članova pod predsjedanjem Ante Trumbića, koji je imao podršku Frana Supila i Ivana Meštrovića.²⁵ Političari iz hrvatskih zemalja nisu bili podjednako zastupljeni u Jugoslavenskom odboru, najviše je članova bilo iz Dalmacije, Hrvatskog primorja i Istre.²⁶ U samome početku djelatnosti Jugoslavenskog odbora financijski su pomagali samo Meštrović i Trumbić dok je s godinama dobivao sve veću potporu iseljenika iz Amerike. Osim financijske, uloga Ivana Meštrovića bila je od presudne važnosti za rad Odbora, i to zbog njegovih brojnih prijateljskih veza. Ništa manje nije važna i činjenica kako su njegovi radovi privukli pozornost gotovo cijele Europe.²⁷ Meštrović je na sastancima vrlo malo govorio i nije iznosio neke svoje posebne programske ideje oko rada Odbora. Više se puta našao između staloženog Trumbića i

²⁰ Ivan Meštrović, *Uspomene na političke ljude i događaje*, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb 1993., str. 113.

²¹ Norka Machiedo Mladinić, Prilog proučavanju djelovanja Ivana Meštrovića u Jugoslavenskom odboru, *Časopis za suvremenu povijest*, Vol.39 No.1, Zagreb 2007., str. 138., Londonski je ugovor potpisan 26. travnja 1915. godine. Neutralna se Italija svrstava na stranu Antante u Prvom svjetskom ratu, te joj Antanta zauzvrat obećava hrvatske i slovenske teritorije, točnije južni Tiro, Goricu, Trst, Gradišku, Istru, Dalmaciju (od Zadra do Splita) te otoke Cres, Lošinj, Rab, Pag, Dugi otok, Vis, Hvar, Korčulu, Lastovo, Mljet i Palagružu. S Italijom to svoje obećanje Antanta utvrđuje tzv. Londonskim ugovorom.

²² J. Horvat, *Politička povijest Hrvatske, I. dio*, str. 341-342.

²³ Josip Horvat, *Prvi svjetski rat: panorama zbivanja 1914-1918*, Stvarnost, Zagreb 1967., str. 272.

²⁴ Ljubo Leontić, Jugoslavenski odbor u Londonu i Jugoslavenska ujedinjena omladina, u: *Jugoslavenski odbor u Londonu*, Zagreb 1966., str. 247.

²⁵ M. Meštrović, *Život i djelo Ivana Meštrovića*, str. 86.

²⁶ N. Machiedo Mladinić, Prilog proučavanju djelovanja Ivana Meštrovića u Jugoslavenskom odboru, str. 138.

²⁷ M. Meštrović, *Život i djelo Ivana Meštrovića*, str. 86.

emotivnog Supila.²⁸ Srpska je vlada potpomagala osnivanje samoga Odbora, nastojeći da njegov rad, preko njegovih srpskih članova, usmjeri i veže nacionalno-političkim motivima i materijalnim pomaganjem, za ciljeve svoje politike.²⁹ Nikola Pašić, srpski premijer, davao je podršku novonastalom tijelu no njegove se težnje nisu podudarale s ciljevima Jugoslavenskog odbora. Pašić je želio izlaz Srbije na more, točnije nadzor nad Dubrovnikom i Kotorskim zaljevom, a to bi dobila spajanjem s Hrvatskom.³⁰ Službena je srpska politika sustavno i uporno opstruirala bilo koji pokušaj deklariranja pod jugoslavenskim imenom. Problemi su se pojavili već kod određivanja imena Odbora, koji su činili ugledne osobe iz javnog i političkog života južnoslavenskih vlada. Pašić se sa svime složio osim s imenom, nije želio da se naziva jugoslavenski. Nikako nije želi da se narod naziva jugoslavenski, nego Srbo-Hrvati, a pogotovo da se buduća zajednička država naziva Jugoslavijom već proširenom ili Velikom Srbijom. Problemi su se pojavili i oko određivanja naziva Meštrovićevih izložbi.³¹

Treba istaknuti podatak da se hrvatska politička emigracija najprije neformalno ustrojila kao Hrvatski odbor, no kako su već sljedeće godine Odbor proširili novim članovima, mijenjaju ime u Jugoslavenski odbor. Jedna od prvih djelatnosti Jugoslavenskog odbora bila je borba protiv talijanskih težnji za hrvatskom obalom, no ništa nije uspjelo spriječiti sklapanje Londonskog ugovora 1915. godine. Jugoslavenski je odbor postao gotovo službeno predstavništvo Hrvata u inozemstvu. Trumbić, Supilo i Meštrović mnoge su snage upirali kako bi njihov plan i program prepoznale sile Europe, no nailazili su na brojna odbijanja. Tako su doživjeli francusko neprihvatanje uspostavljanja sjedišta Jugoslavenskog odbora u Parizu. O svemu je Odbor izvijestio britanskog veleposlanika koji je za sjedište Odbora predložio glavni grad svoje domovine. Tako je sjedište Jugoslavenskog odbora preseljeno u London, gdje je i ostalo. Meštrovićev umjetnički uspjeh uvelike je pomagao jačanju autoriteta Jugoslavenskog odbora. Utjecaj Odbora rastao je sve većom potporom iz inozemstva. Kako je vrijeme odmicalo sve je više bilo jasno kako se ciljevi Jugoslavenskog odbora neće tako skoro ispuniti. Srpska vlada nije odustajala od svoje ideje za proširenjem svoje države, nisu željeli federalističko uređenje zemalja ukoliko se ujedine južnoslavenske zemlje nego centralističko. Krfskom deklaracijom 1917. godine, čiji su potpisnici bili predsjednik Jugoslavenskog odbora Ante

²⁸ N. Machiedo Mladinić, Prilog proučavanju djelovanja Ivana Meštrovića u Jugoslavenskom odboru, str. 139.

²⁹ F. Tuđman, Jugoslavenski odbor i stvaranje zajedničke države jugoslavenskih naroda, str. 396.

³⁰ M. Meštrović, *Život i djelo Ivana Meštrovića*, str. 87.

³¹ Dragica Hammer Tomić, *Jugoslavenstvo Ivana Meštrovića*, Srednja Europa, Zagreb, 2011., str. 33.

Trumbić i tadašnji predsjednik srpske vlade Nikola Pašić, odlučeno je kako će se o uređenju odlučiti nakon što se uspostavi jugoslavenska država.³²

Stvaranjem Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca 1918. godine Jugoslavenski odbor nije više imao razloga postojati. Samom je Meštroviću prestanak djelovanja u Odboru omogućio potpuno predanje njegovom umjetničkom pozivu.³³ Ante Trumbić postao je ministar vanjskih poslova, a dužnost predsjednika Jugoslavenskog odbora prenio je na dr. Dinka Trinajstića. Stojan Protić, prvi predsjednik vlade Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, šalje poruku, koja je pomalo zvučala kao zapovijed, da se raspusti Jugoslavenski odbor. Protić je smatrao kako je uloga Jugoslavenskog odbora završila te više nema potrebe za njegovim postojanjem. Vodila se rasprava što učiniti, mišljenja su bila podijeljena. Trumbić je dijelio mišljenje Protića i u to mišljenje uvjerio i svog nasljednika Trinajstića. Dinko Trinajstić sa suzama u očima izjavio je: *Ako je tako bolje i ako mora biti, onda neka bude, premda znam što to znači. Dalmacija će možda biti spašena, ali moja Istra će otići.*³⁴ Tako je odlučeno da se Odbor raspusti, što je i učinjeno 1919. godine. Sam Ivan Meštrović u svojoj knjizi *Uspomene na političke ljude i događaje* bilježi: *Sa svog osobnog gledišta bio sam zadovoljan što je odbor raspušten, jer sam osjećao da sam lišen svega što se zove politika i političari. Osjećao sam se lagan i slobodan, da nisam vezan ni na kakvu dužnost, ni na kakvu odgovornost u poslovima koji nisu moji. Osim toga, bio sam slobodan i od društva i ljudi s kojima nisam imao ništa zajedničkog, osim osjećaja za domovinu.*³⁵

Meštrovića će dugo pratiti titula člana Jugoslavenskog odbora, mnogi će se, u traženju pomoći od njega, pozivati na njegov status koji je imao za tih ratnih godina. Iako je prestanak postojanja Odbora dočekao s oduševljenjem, to ipak nije značilo kraj njegova političkog djelovanja, dapače, još će više stupati u kontakte s vrlo važnim ljudima nove države.

³² N. Machiedo Mladinić, Prilog proučavanju djelovanja Ivana Meštrovića u Jugoslavenskom odboru, str. 138-150.

³³ Duško Kečkemet, *Život Ivana Meštrovića (1883.-1962.-2002.)*, 1. svezak (1883.-1932.), Školska knjiga, Zagreb 2009., str. 404.

³⁴ I. Meštrović, *Uspomene na političke ljude i događaje*, str. 113.

³⁵ Isto, str. 113.

3. POLITIČKO DJELOVANJE IVANA MEŠTROVIĆA U RAZDOBLJU KRALJEVINE JUGOSLAVIJE

3.1. Od kraja Prvog svjetskog rata do atentata u Narodnoj skupštini

Godinu 1918. obilježili su vrlo važni događaji koji su potpuno izmijenili hrvatsku povijest. Godina je to kada završava krvavi sukob koji je zahvatio gotovo cijelu Europu, Prvi svjetski rat. Rat je ostavio brojne posljedice, a jedna od bitnih za hrvatske zemlje svakako je raspad Austro-Ugarske. Dana 29. listopada 1918. Hrvatski sabor raskida sve državnopravne veze hrvatskih zemalja s Austrijom i Ugarskom te proglašava Dalmaciju, Hrvatsku i Slavoniju s Rijekom nezavisnom državom koja s ostalim južnoslavenskim zemljama, do tada pod austrougarskom vlašću, stupa u zajedničku Državu Slovenaca, Hrvata i Srba. Na čelu je bilo Narodno vijeće. Takvo se stanje nije dugo zadržalo. Dana 25. studenog 1918. godine dolazi do ujedinjenja Vojvodine s Kraljevinom Srbijom, a sutradan isto je učinila i Crna Gora. Delegacija Narodnog vijeća, koju su činili dr. Ante Pavelić i Svetozar Pribičević, u Beograd 1. prosinca 1918. godine donosi regentu Aleksandru Adresu u kojoj je izražena želja za ujedinjenjem Države Slovenaca, Hrvata i Srba s Kraljevinom Srbijom. Regent Aleksandar prihvaća molbu delegacije te istoga dana, 1. prosinca 1918. godine, proglašava ujedinjenje Države Slovenaca, Hrvata i Srba s Kraljevinom Srbijom u Kraljevstvo Srba, Hrvata i Slovenaca.³⁶

Ivan Meštrović nije bio političar, što je vrlo često i sam isticao, iako je u ratnim godinama duboko zagazio u politički svijet. Prije svega želio je svoju domovinu osloboditi tuđinske vlasti te u konačnici da njegova domovina uđe u federativnu zajednicu svih južnoslavenskih naroda. Stekao je svjetsku slavu u kiparstvu što mu je omogućilo brojna poznanstva, te je svojim ugledom mogao postići više od drugih profesionalnih političara. Namjerno se u politiku upuštao s ambicijama da se i na tom polju istakne. Osobito mu je godilo povjerenje koje su mu iskazale istaknute svjetske političke ličnosti.³⁷ Zahvaljujući svome ugledu kao afirmirani umjetnik uživao je ugled kod brojnih zapadnoeuropskih političara. Imao je nezamislive veze, i upravo je on bio taj koji je prvi saznao za namjere Francuske da Italiju uvuče u rat. Njegov umjetnički rad također

³⁶ H. Matković, *Povijest Jugoslavije (1918.-1991.): hrvatski pogled*, str. 58-67.

³⁷ Duško Kečkemet, *Život Ivana Meštrovića (1883.-1962.-2002.)*, 2. svezak (1932.-1962.-2002.), Školska knjiga, Zagreb 2009, str. 217.

je bio politiziran, gotovo sve njegove izložbe u prvoj polovici 20. stoljeća imale su političku pozadinu.³⁸

Kraj rata Meštrovića je pomalo zabrinjavao. Po svršetku rata 1918. godine Meštrovića su morale dvije stvari, s jedne strane nemogućnost poništenja tajnog Londonskog ugovora iz 1915. godine, a s druge strane superioran stav Srbije u planiranju i provođenju ujedinjenja južnoslavenskih zemalja. U vezi s Ugovorom Meštrović se zajedničkim snagama s Trumbićem borio protiv njega. Pitanje drugoga problema uvijek je smirivao Meštrovićev optimizam, smatrao je kako će se problemi sa Srbijom demokratski riješiti.³⁹ U prosincu 1918. godine Ivan Meštrović s češkom putovnicom krenuo je iz Pariza, preko Švicarske, u Zagreb. Imao je velikih zdravstvenih problema, zahvatila ga je bolest tzv. španjolska gripa, koja je harala Europom neposredno nakon rata. Meštrovića je bolest zadržala u Bernu. U Švicarskoj je za oporavka imao vremena razmišljati o načinu kako ostvariti ciljeve Jugoslavenskog odbora. Tješio se kako nije sve crno, nadao se ujedinjenju svih južnoslavenskih naroda u jednu državu, ali je u jedno bio siguran, ne smiju Srbe pretvoriti u svoje neprijatelje. Vjerovao je u Krfsku deklaraciju, bila je važna za proces stvaranja jugoslavenske države. Nakon oporavka, vraća se u Pariz gdje je pripremao Izložbu jugoslavenskih umjetnika, koja je svjedočila o kulturi i umjetnosti jugoslavenskih naroda.⁴⁰

Prestanak postojanja Jugoslavenskog odbora 1919. godine označio je i neke promjene u životu Ivana Meštrovića. Prethodne godine, osobito one ratne, za Meštrovića su bile vrlo politički burne. Zadnje četiri godine, od početka djelovanja Jugoslavenskog odbora, obilježila je borba za ujedinjenjem svih južnoslavenskih zemalja u jednu državu federalističkog uređenja. Iako prethodno složni s Odborom, članovi srpske vlade s godinama sve su više težili stvaranju Velike Srbije, zemlje koja ujedinjuje sve južnoslavenske države, ali centralističkog uređenja, sa Srbijom na čelu. Prestanak rada Odbora za Meštrovića je značilo svojevrсно olakšanje, bio je oslobođen svega što ima veze s politikom te se predaje svom životnom pozivu, kiparstvu. Kraj političkog života nije bila Meštrovićeva stvarnost. Godine 1919. Meštrović i Trumbić su okupili hrvatske umjetnike koji su rat proveli u emigraciji te organizirali Jugoslavensku demokratsku ligu, kojoj je cilj bio upoznati svjetsku kulturnu javnost s državotvornim ciljevima. Meštrović je smatrao kako je stvaranje zajedničke države najveće djelo što je do sad učinjeno, te od sada treba

³⁸ D. Hammer Tomić, *Jugoslavenstvo Ivana Meštrovića*, str. 5-6.

³⁹ D. Kečkemet, *Život Ivana Meštrovića (1883.-1962.-2002.)*, 1. svezak (1883.-1932.), str. 404-405.

⁴⁰ Isto, str. 399-400.

stvarati zajedničku jugoslavensku kulturu. Nova je država pomagala samo onim umjetnicima koji su se ranije preselili u Beograd i tamo djelovali.⁴¹

Meštrović je itekako bio svjestan kako će stanje u Kraljevstvu Srba, Hrvata i Slovenaca biti vrlo loše po Hrvate, srpski je centralizam sve više dolazio do izražaja. Njegovi planovi za zajedništvom bili su gotovo neostvarivi i pomalo maštoviti iako je on na tome i dalje bio ustrajan. Ivan Meštrović sebe je uvijek smatrao Hrvatom iako to u predratnim godinama nije bilo potrebno isticati. U godinama prije rata Meštrović nikome nije zamjerao ako bi ga nazvali Srbinom. Ponekad kao da mu je to i godilo, jer je ipak Srbija u svijetu bila donekle poznata, a Hrvatska je bila unutar Austro-Ugarske, te za nju nitko gotovo nije ni znao. U to se vrijeme često događalo da Meštrović umjetnički djeluje u okrilju Srbije. No za vrijeme Prvog svjetskog rata, kada je Meštrović dolazio u sukob sa srpskim političarima, to mu je itekako smetalo. Meštrović je postao osjetljiv zbog činjenice da ga i dalje smatraju Srbinom, a ne Hrvatom, što je i bio. Na takve je postupke počeo oštro reagirati. U Beogradu su prisvajali njegovu slavu, da je svjetsku umjetničku slavu stekao kao Srbin. Takvi verbalni sukobi prestat će tek 30-ih godina 20. stoljeća kada će već svima biti jasno kako Meštrović nema nikakve veze sa Srbijom, dapače, imao je vrlo loš stav prema srpskoj politici unutar nove države.⁴² Dragica Hammer Tomić u svojoj knjizi *Jugoslavenstvo Ivana Meštrovića* navodi kako je Meštrović imao prvorazrednu ulogu u kodiranju jugoslavenstva. Imao je velike zasluge u predstavljanju Srbije europskoj javnosti kao zemlje koja ima bogatu kulturnu razinu, što joj je u presudnom trenutku dalo dodatnu legitimaciju za preuzimanje uloge jugoslavenskog prvaka. Meštrović je to naknadno i priznao, jer je 1911. godine u Rimu na međunarodnoj izložbi Srbija na njegov poticaj podigla svoj paviljon što joj je podignulo prestiž među silama Europe. To joj je pomoglo da se na nju gleda kao predvodnika oslobođenja južnoslavenskih naroda.⁴³

Valja zaključiti da je Meštrović kao svjetski poznat umjetnik Srbiji uvelike pomogao u njezinom predstavljanju Europi. Iako toga nije bio svjestan, jer u tim predratnim godinama srpsko rivalstvo nije bilo toliko izraženo, zasigurno je Srbiju predstavio kao zemlju sigurnog statusa, zemlju koja ima svoj identitet. Hrvatske su zemlje nepoznate Europi, nalaze se u sastavu Austro-Ugarske, a u to vrijeme Meštroviću nacionalni identitet nije bio važan, nije mario hoće li ga zvati Hrvatom ili Srbinom.

⁴¹ D. Kečkemet, *Život Ivana Meštrovića (1883.-1962.-2002.)*, 1. svezak (1883.-1932.), str. 405-406.

⁴² D. Kečkemet, *Život Ivana Meštrovića (1883.-1962.-2002.)*, 2. svezak (1932.-1962.-2002.), str. 215.

⁴³ D. Hammer Tomić, *Jugoslavenstvo Ivana Meštrovića*, str. 39.

U ljeto 1920. godine vojne su vlasti izdale naredbu preko Pokrajinske vlade u Zagrebu o žigosanju i popisu stoke u Hrvatskoj i Slavoniji. Čim je odredba bila objavljena, pronijele su se vijesti da će vojne vlasti oduzimati stoku. Takve su odredbe postojale u Srbiji, no Hrvatima nisu bile poznate. Upravo je to dovelo do brojnih pobuna seljaka, najviše na području Podravine. Iako su neredi počeli kao protest protiv žigosanja, brzo su se razvili u pobunu protiv postojećeg režima i Dinastije. Protesti su doveli do brojnih uhićenja i mučenja seljaka. Na to je upozoravao provincijski povjerenik Jurica Demetrović, za pomoć se obratio i samome Meštroviću. Demetrović je tražio Meštrovića neka ode u Beograd, neka poduzme neke mjere kod Aleksandra, ipak je on bivši član Jugoslavenskog odbora. Vrlo su česti bili zahtjevi političkih osoba, tražili su Meštrovićevu pomoć u političkim razmiricama. Meštrović nije pristajao na to, smatrao je da njegovo nekadašnje članstvo u Odboru nije više nikakva preporuka, te kako je on običan građanin koji kleše figure. Meštrović je kasnije saznao kako ga je Demetrović napao što nije ušao u Samostalnu demokratsku stranku te je nedvojbeno tvrdio kako je Meštrović *frankovac*.⁴⁴ Ivan Meštrović često se susretao s regentom Aleksandrom, u Beogradu i Zagrebu. Godine 1920. Meštrović je posjetio Aleksandra u njegovu domu u Beogradu. U Beogradu je upozorio na problem progona hrvatskih seljaka od strane vojske zbog žigosanja stoke, no Aleksandar se na taj problem nije posebno obazirao.⁴⁵

Meštrović je u svojim čestim susretima s kraljem Aleksandrom upozoravao na vrlo teško stanje Hrvata unutar Kraljevine. Sve su ga više brinuli međunarodni odnosi, te u konačnici najveći problem koji je brinuo sve hrvatske političare, težnja srpske strane za stvaranjem centralističke države, Velike Srbije.

Težnja brojnih umjetnika bila je osnivanje Umjetničke akademije s rangom fakulteta. Svetozar Pribičević, tada predsjednik Demokratske stranke⁴⁶, podržavao je tu ideju samo ako Meštrović prihvati mjesto rektora. Na nagovor svojih kolega Meštrović je na to pristao, te je Umjetnička škola proglašena Akademijom. No ona je to ostala samo po imenu, jer joj status visoke škole dugo nije priznat. Na početku je rad kočio sam Pribičević jer je Meštrović odbio ući u njegovu, tada već, Samostalnu demokratsku stranku. Takvo je stanje trajalo punih devet godina i na kraju je sam Meštrović 1932. godine dao ostavku s mjesta rektora Akademije. Tek 1940. godine Akademiji je priznat status visoke škole.⁴⁷ Ivan Meštrović i dalje se zalagao za ideju

⁴⁴ I. Meštrović, *Uspomene na političke ljude i događaje*, str. 137.

⁴⁵ Isto, str. 140-141.

⁴⁶ Svetozar Pribičević 1924. godine istupa iz svoje Demokratske stranke te iste godine osniva Samostalnu demokratsku stranku

⁴⁷ I. Meštrović, *Uspomene na političke ljude i događaje*, str. 143-144.

zajedničke države Jugoslavije, ali zasnovane na demokratskim načelima. Želio je ravnopravan položaj svih naroda. Položaj naroda u novoj državi bio je drugačiji od očekivanog. Država je tvorena od naroda različitih vjera, tradicija i političkih težnja. Sve to nije nikako moglo rezultirati na dobro. Nova država narodima nije priznavala ono što jesu, nego su više smatrana plemenima. Srbi su sebe smatrali osloboditeljima plemena, vladalo je monarhijsko ustrojstvo sa srpskom dinastijom na čelu, broj srpskih predstavnika u Vladi bio je dominantniji, srpski su radikali željeli Veliku Srbiju i upravo je sve to sve više uzrokovalo negodovanje od strane hrvatskoga naroda. Hrvati su se sve više počeli okupljati oko Stjepana Radića i njegove Hrvatske seljačke stranke. Dana 28. lipnja 1921. godine Ustavotvorna je skupština donijela tzv. Vidovdanski ustav koji je bio unitaristički i centralistički, priznavao je samo tri plemena. Hrvatska republikanska seljačka stranka godinama je imala sve veći broj ljudi oko sebe, te je na izborima imala zavidne rezultate.⁴⁸ Meštrović nije imao pretjerano dobro mišljenje o Radiću. U svojoj knjizi *Uspomene na političke ljude i događaje* za Radića je rekao: *Koliko god njegov pokret meni bio simpatičan, i koliko god sam ja bio uvjeren da je njegov stav u Narodnom vijeću 1918., prije Ujedinjenja, bio jedino ispravan i u skladu s osjećajima hrvatskog naroda, toliko ga nisam volio zbog njegovih često demagogijom protkanih govora i zbog rječnika koji je tu i tamo upotrebljavao, jer je to bio rječnik nekog seljaka krčmara, a ne političkog narodnog prvaka.*⁴⁹ I sam je Ante Trumbić stalno mijenjao mišljenje o Radiću. O tome progovara i Meštrović u svojim *Uspomenama: Njegovo se mišljenje o Radiću mijenjalo. Nekiput je govorio da je Stipica najveći čovjek što su ga Hrvati imali u politici, a nekiput da nas pred svijetom sramoti sa svojom prevrtljivosti.*⁵⁰

Kao što nam je već poznato, Meštrović se zalagao za raspad Austro-Ugarske te stvaranje zajedničke države koja će okupljati sve južnoslavenske narode, a Radić je želio zajedničku državu, ali nije htio ujedinjenje pod svaku cijenu, želio je ravnopravnost svih naroda unutar te države. Meštrovićevu rezerviranost prema Radiću rezultirala je još jedna vrlo važna činjenica, pretjerana nezainteresiranost političara s područja banske Hrvatske za sudbinu Dalmacije u trenutku raspada Austro-Ugarske i u okolnostima nastalim potpisivanjem Londonskog ugovora. Kako je s jedne strane Jugoslavenski odbor svoj rad usmjerio za boljitak Dalmacije, tako s druge strane Radić za Dalmaciju nije pretjerano mario. No postoji i ono što je Meštrović Radiću uvijek priznavao, a to je da je Hrvatska seljačka stranka svojom politikom izražavala volju velikog broja hrvatskog naroda i da je se zato ne može i ne smije zaobići kao političkog partnera.

⁴⁸ D. Kečkemet, *Život Ivana Meštrovića (1883.-1962.-2002.)*, 2. svezak (1932.-1962.-2002.), str. 218.

⁴⁹ I. Meštrović, *Uspomene na političke ljude i događaje*, str. 160.

⁵⁰ Isto, str. 182.

Meštrović je svoj stav prema Radiću izrazio i kroz sljedeći postupak. Prije Meštrovićeve putovanja u Ameriku Radić ga je zamolio da posredno, preko njegovog izaslanika u SAD-u, među hrvatskim iseljenicima potakne sakupljanje priloga za stranku, što je Meštrović kulturno odbio.⁵¹

Uoči Meštrovićeve odlaska u Ameriku 1924. godine, sebi ga je pozvao novoizabrani predsjednik Vlade Ljuba Davidović. Davidovićev je cilj bio izgladiti odnose s Radićem i Hrvatima. Bio je pripravan *Hrvatima dati što god je moguće, to jest sve što ne bi slabilo državu*. Meštrović je na to najprije odgovorio smijehom, a zatim rekao: *Da Vam kažem, čika Ljubo, zašto sam se smješkao. Vi morate nastojati da prema Hrvatima promijenite način razgovora. Kad vi kažete: "Dat ćemo Hrvatima", to Hrvate ne samo smeta, nego i vrijeđa, vrijeđa čak i mene, za koga znate da sam za jedinstvo. Što vi imate dati ili ne dati? Hrvati ne traže od vas ništa što nije njihovo i na što nemaju pravo. Ako nam je živjeti u istoj kući, onda treba daje sporazumno i uredimo i da svak ima što mu pripada.*⁵²

Meštrovićeви susreti s političkim vrhom bivali su sve češći. Uvijek je pred njima nastupao oštro, bez ikakvih prepreka otvoreno je iznosio svoja stajališta, ne razmišljajući što će se kome svidjeti. Iz toga valja zaključiti kako je Meštrović bio političar, iako se političarom nije smatrao, koji je držao do svojih principa. Bio je umjetnik čijim se radovima divio cijeli svijet, no nikako nije imao potrebu nikome se dodvoravati. Čvrsto se držao svoga programa.

Ivan Meštrović ni u Americi nije mogao odahnuti od političkih previranja. I tamo su se suprotstavljale dvije oprečne struje, jedna je bila radikalno jugoslavenska, koja je surađivala s radikalima iz Srbije, a druga hrvatska, koja je zahtijevala ravnopravne odnose u novoj državi. Druga se struja najviše sastojala od pristaša Radićeve Hrvatske seljačke stranke. Ekstremni jugoslavenski nacionalisti radili su na blaćenju likova i politike Ante Trumbića i Stjepana Radića. Meštrović se 1925. godine, za vrijeme svoga boravka u Americi, dopisivao s Milanom Ćurčinom, istaknutim srpskim pjesnikom i povjesničarom književnosti. U svojim pismima obojica su kritizirala beogradsku režimsku politiku, te su raspravljali o aktualnoj politici u novonastaloj državi. Tih je godina Meštrović počeo pokazivati svojevrstu mržnju prema Srbiji. Sve to možemo pripisati njegovoj težnji europeizaciji. Iako je živio na Zapadu i tamo postao cijenjen, on je i dalje ostao surov. Mnogi su kritizirali njegovu političku oštromnost i savjetovali ga da se ostavi politike. Meštrović se često iz Amerike raspitivao kakvo je stanje u

⁵¹ D. Hammer Tomić, *Jugoslavenstvo Ivana Meštrovića*, str. 56.

⁵² I. Meštrović, *Uspomene na političke ljude i događaje*, str. 161.

njegovoj domovini, slao je pisma brojnim političarima. Često je iznosio svoje nezadovoljstvo postojećim stanjem u zemlji, tj. kritizirao je postojeći režim.⁵³

Iako je kritizirao postojeći režim, Meštrović se i dalje prema kralju Aleksandru odnosio s poštovanjem. Česti su bili njihovi susreti i dugi razgovori. Meštrović je vjerovao kako je za postojeće stanje kriva radikalna beogradska politika koju su provodili političari. Prema njegovu mišljenju, oni su bili vrlo jaki, tako da im se ni sam kralj nije mogao suprotstaviti. Meštroviću je godilo prijateljstvo s kraljem, te je smatrao kako će moći intervenirati kod kralja ukoliko za to bude potrebe. Često je to i činio, osobito u ispravljanju krivih koraka srpskih radikala koji su mnogo toga činili na štetu Hrvata. Meštrovićevo se prijateljstvo očitovalo i u njegovu umjetničkom stvaranju; nekoliko je puta portretirao pojedine članove kraljevske obitelji, te je 1928. godine načinio portret kralja i kraljice u Beogradu.⁵⁴

3.2. Od ubojstva Stjepana Radića do kraljeva ubojstva u Marseilleu

Na skupštinskim izborima u veljači 1925. godine Radić je sa svojom strankom postigao zavidan uspjeh. Iako je vodstvo stranke s Radićem na čelu bilo u zatvoru, Hrvatska republikanska seljačka stranka ostvarila je 67 zastupničkih mandata. Takav uspjeh stranke naveo je radikalne političare na pregovore s Radićem. Smatrajući da uspješnim pregovorima može postići promjene u državi, Radić je pristao na pregovore. Iz zatvora je poslao poruku da priznaje monarhiju. Iz Radićeve stranke tada je ispušten termin republikanska, pa se ona od tada zove Hrvatska seljačka stranka. Nakon toga su uslijedili pregovori s vodstvom Radikalne stranke, koji su završeni u srpnju 1925. godine potpisivanjem Akta o sporazumu. Radikalna stranka i Hrvatska seljačka stranka formirale su novu vladu s Nikolom Pašićem na čelu. Stjepan Radić je oslobođen te u vladu ulazi kao ministar prosvjete. No sporazum s Radikalnom strankom nije dugo trajao, Pašić je neprestano odugovlačio s provedbom preuzetih obveza. Dolazi do raskida koalicije Hrvatske seljačke stranke i Radikalne stranke. Rezultat je to Radićeva otvorenog istupa protiv centralizma i velikosrpske hegemonije. Radić se tada sa svojom Hrvatskom seljačkom strankom vraća u oporbu. U oporbi je bio i Svetozar Pribićević koji je također shvatio da centralizam nije ostvario njegovu ideju jugoslavenstva. Radić i Pribićević našli su se zajednički suočeni s Radikalnom strankom. To je rezultiralo povezivanjem njihovih stranaka, Hrvatske seljačke stranke i Samostalne demokratske stranke u Seljačko-demokratsku koaliciju. Na čelu su bila oba

⁵³ D. Kečkemet, *Život Ivana Meštrovića (1883.-1962.-2002.)*, 2. svezak (1932.-1962.-2002.), str. 221-224.

⁵⁴ Isto, str. 224.

predsjednika, Stjepan Radić i Svetozar Pribićević. Stvaranjem Seljačko-demokratske koalicije u studenom 1927. godine povezale su se dvije stranke s posve oprečnim programima i stavovima.⁵⁵ Od samih su početaka predsjednici Koalicije vrlo oštro djelovali, te su osuđivali vladine postupke. Politička se situacija u državi zaoštavala, te kralj i vlada procijenili su da Seljačko-demokratska koalicija ugrožava njihovu vlast.⁵⁶ Napadi na Radića i njegove suradnike postali su sve češći. Vrhunac napetosti zbio se 20. lipnja 1928. godine kada je u Narodnoj skupštini izvršen atentat na zastupnike Hrvatske seljačke stranke. Predstavnik Radikalne stranke, Puniša Račić, pucao je i na mjestu usmrtio Stjepanova nećaka Pavla Radića i Đuru Basaričeka, te ranio Ivana Grandu i Ivana Pernara. Stjepan Radić u atentatu je vrlo teško ranjen, te od posljedica ranjavanja vrlo brzo umire, 8. kolovoza 1928. godine.⁵⁷

Ivan Meštrović u svojim *Uspomenama* pokoji stranicu posvećuje i tom krvničkom činu koji je zgrozio cijeli hrvatski narod. Meštrović bilježi: *Makar da ja neke Radićeve osobine nisam volio, a nadasve njegovu poznatu prevrtljivost u izjavama, sad sam osjećao da je onaj hitac, ispaljen na Radića bio stvarno namijenjen cijelom hrvatskom narodu. Došao sam do zaključka da ona Radićeva prevrtljivost nije predstavljala ništa drugo nego ugibanje ubojitom metku, koji mu je bio pripremljen još za od njegova stava u Narodnom vijeću pa do časa, kad ga je pogodio u beogradskoj Skupštini.*⁵⁸ Za posjeta kralju 1929. godine, kralj ga je upitao što misli o smrti pokojnog Radića, na što Meštrović odgovara: *Mislite li, Veličanstvo, ubojstvo pokojnog Radića? Ja mislim da ste kroz Radićevo ubojstvo veću bitku izgubili nego što ste s Kumanovskom dobili.*⁵⁹

Poslije atentata u Narodnoj skupštini zastupnici Seljačko-demokratske koalicije napustili su Beograd i nisu sudjelovali u nastavku njezina zasjedanja. Dana 1. kolovoza 1928. godine prihvatili su rezoluciju u kojoj su istaknuli nepriznavanje rada Narodne skupštine, te najavili odlučnu borbu za preuređenje države. U rezoluciji se utvrđuje kako su prvoprosinački akt i Vidovdanski ustav upotrijebljeni za utvrđivanje hegemonije Srbije, te da je atentat u Skupštini u potpunosti uništio dotadašnje uređenje države. Zaključci rezolucije upućuju da je cilj potpisnika sporazumijevanje i očuvanje državne zajednice uređene na temeljima nacionalne ravnopravnosti. Vodstvo Hrvatske seljačke stranke, nakon Radićeve smrti, preuzima dr. Vladko Maček.⁶⁰ Druga polovica 1928. godine bivala je sve napetija. S jedne je strane vodstvo Seljačko-demokratske koalicije željelo novu organizaciju države, dok su s druge strane kralj Aleksandar i velikosrpski

⁵⁵ H. Matković, *Povijest Jugoslavije (1918.-1991.): hrvatski pogled*, str. 160-163.

⁵⁶ Hrvoje Matković, *Povijest Hrvatske seljačke stranke*, Naklada Pavičić, Zagreb 1999., str. 243-245.

⁵⁷ Isto, str. 251-252.

⁵⁸ I. Meštrović, *Uspomene na političke ljude i događaje*, str. 174.

⁵⁹ Isto, str. 186.

⁶⁰ H. Matković, *Povijest Hrvatske seljačke stranke*, str. 258-261.

vrh pripremali rješenje državne krize. U prosincu 1928. godine vlada je podnijela ostavku. Kralj Aleksandar sebi je pozvao predstavnike vodećih stranaka, a među njima i samog Mačeka. Razgovori kralja s predstavnicima stranaka bili su formalni, jer je kralj već osmislio rješenje koje je odgovaralo njemu i srpskim političarima. Dana 6. prosinca 1929. godine objavio je manifest kojim se ukida Vidovdanski ustav i raspušta Narodna skupština. Raspuštajući Narodnu skupštinu kralj naređuje svim vlastima u državi da njegovu odluku poštuju i da mu se pokoravaju. Tim je postupcima kralj uspostavio diktaturu, u narodu poznatu kao šestosiječanjska diktatura. Kralj je zabranio rad i svim strankama, te je on postao nositelj vlasti u državi. Novim se zakonom utvrđuje nova vlada koja je odgovorna samo kralju. Za predsjednika nove vlade kralj Aleksandar postavio je generala Petra Živkovića.⁶¹

Tim je postupkom i sam Meštrović otkrio kraljevu negativnu stranu. I Meštrović je bio iznenađen kraljevim neočekivanim postupkom.⁶² Meštrović u svojim *Uspomenama* bilježi Trumbićeve stavove prema kraljevom činu: *Ovo je možda jedini mogući način da se dođe do rješenja, ako Aleksandar bude uistinu imao odvažnosti i ako je dovoljno širokih pogleda i ako je shvatio bit jugoslavenske ideje.*⁶³ Sam je Trumbić, prema riječima Ivana Meštrovića, bio vrlo skeptičan prema novoj vladi, a prije svega Živković mu nije ulijevao nikakvo povjerenje. U tu su Živkovićevu vladu ušli sami radikali koji su bili poznati po svojim velikosrpskim tendencijama. Trumbić je smatrao kako kralj nema sve konce u svojim rukama, već da se radikali služe njegovim autoritetom u svoje svrhe.⁶⁴ Bogdan Radica bilježi Trumbićev stav prema povjerenju Meštrovića i njegovog kruga u kralja Aleksandra: *Bio je strašno ljut na sve one hrvatske političare, posebno iz Dalmacije, koji su surađivali s Beogradom, doje je najveća većina hrvatskog naroda bila u opoziciji. Ljutio se često i na samog Meštrovića, za koga je, napose u godinama između 1929. i 1935., znao reći, da je i suviše puzav i blagonaklon prema Aleksandru.*⁶⁵ Ubrzo nakon proglašenja diktature Meštrović je pozvan od kralja da dođe u Beograd. Povod posjeta bio je razgovor i izrada kraljeve biste. Meštrović, kako bilježi u svojim *Uspomenama*, nije bio oduševljen tim prijedlogom, no odazvao se uz nagovor Trumbića. Na kraljevo pitanje kakvo je njegovo mišljenje o proglašenju diktature, Meštrović odgovara: *Ja nisam političar, pa se ne mogu i ne znam izražavati njihovim terminima, nego ću Vam odgovoriti kako mogu. Na prvi mah me se teško dojmilo da Kralj ukida Ustav, pa kakav bio da bio, a, s druge strane, bila mi je simpatična Vaša hrabrost, da ste uzeli tako tešku odgovornost na sebe.*

⁶¹ H. Matković, *Povijest Hrvatske seljačke stranke*, str. 279-282.

⁶² D. Kečkemet, *Život Ivana Meštrovića (1883.-1962.-2002.)*, 2. svezak (1932.-1962.-2002.), str. 224.

⁶³ I. Meštrović, *Uspomene na političke ljude i događaje*, str. 183.

⁶⁴ Isto, str. 183.

⁶⁵ D. Kečkemet, *Život Ivana Meštrovića (1883.-1962.-2002.)*, 2. svezak (1932.-1962.-2002.), str. 227.

*Vaš bi korak mogao donijeti ozdravljenje, a ne uspije li Vam, moglo bi se dogoditi i obratno. Svejedno mi se činilo i čini, ako to nije samo dobra želja, da ćete uspjeti.*⁶⁶ Meštrović je kralju zamjerao što je u vladu uveo same radikale. Kralj je to opravdavao riječima da je uzeo što mu se našlo pri ruci.⁶⁷ Za posjeta kralju, Meštrović mu je uputio i kritiku zbog njegova otvorenog isticanja srpstva: *Na Vašu primjedbu da sam ipak Hrvat moram reći da, jesam; ali, iako je to tako, ja nisam ni rječju, iako sam slabo rječit, ni djelom pravio razlike između Hrvata i Srba. Nisam svoje hrvatstvo nijekao, a nisam ga ni isticao, ali, kad bih ga i isticao, što nisam, meni je više dozvoljeno kao samo običnom građaninu nego Vama kao kralju. Vi ste maloprije rekli, kad ste govorili o Srbima, i o njihovom stanovištu: "Ja sam Srbin". To svak znade, da ste to porijeklom. To Vi možete i biti i ostati kao Aleksandar Karađorđević ali ne kao kralj. Vi ste kralj Srba, Hrvata i Slovenaca, pa s Vašeg položaja ne možete govoriti: "Mi Srbi", kad Vaš kraljevski plural mora da podrazumijeva sve troje.*⁶⁸ Meštrović je kralju Aleksandru iznio i Trumbićevo mišljenje o Živkoviću na čelu vlade, što se kralju nije osobito svidjelo.⁶⁹

Uskoro se Meštrović sastao i sa Svetozarom Pribićevićem iako ge nije pretjerano simpatizirao. Njihov je razgovor bio nametnut od strane Pribićevića koji je želio porazgovarati s Meštrovićem i upoznati ga, kako je Pribićević tvrdio, s istinom. Pribićević je kritizirao kralja i njegovu novu vladu. Tvrdio je kako je kralju cilj da se riješi ljudi koje narod simpatizira u politici, sve kako bi se on nametnuo. Iznosio je vrlo teške osude o kralju. Taj razgovor na Meštrovića nije ostavio poseban dojam, nije znao kome više vjerovati.⁷⁰

Iz ovoga razdoblja potječe najpoznatija Mačekova izjava, kojom je prokomentirao uspostavu kraljeve diktature: *Kako vidite, lajbek je raskopčan.* To je trebalo značiti da je dosadašnja vlada bila pogrešna i da će se sad sve ispraviti. Iz toga valja zaključiti da su Maček i njegova Hrvatska seljačka stranka pozdravljali kraljev čin, no ne zadugo.⁷¹

Nezadovoljstvo počinje već prvim progonima pristaša Hrvatske seljačke stranke. Maček se odlučio za tzv. politiku čekanja. Smatrao je kako će se sustav vrlo brzo sam urušiti jer je od samih početaka vrlo slab. Smatrao je kako ništa ne treba poduzimati. Tu se počinje buditi Hrvatska stranka prava, s Antom Pavelićem na čelu, koja je na novi sustav imala potpuno drugačije poglede. Pavelićeva je stranka smatrala da Hrvatsku treba odvojiti od Srbije i

⁶⁶ I. Meštrović, *Uspomene na političke ljude i događaje*, str. 186.

⁶⁷ Isto, str. 186.

⁶⁸ I. Meštrović, *Uspomene na političke ljude i događaje*, str. 189.

⁶⁹ Isto, str. 190.

⁷⁰ Isto, str. 192-193.

⁷¹ H. Matković, *Povijest Hrvatske seljačke stranke*, str. 284.

ustopaviti je kao nezavisnu državu. Ono što je povezivalo Hrvatsku seljačku stranku i Hrvatsku stranku prava negativan je stav prema šestosiječanjskoj diktaturi. Politika Hrvatske stranke prava počela se probijati među pukom te će potpuno oživjeti u proljeće 1941. godine.⁷²

U listopadu 1929. godine kralj je objavio Zakon o nazivu i podjeli države, te je po tom zakonu država dobila novi naziv Kraljevina Jugoslavija. Kraljevina je podijeljena u devet banovina. Dana 3. rujna 1931. godine kralj je objavio Oktroiirani ustav, novi ustav Kraljevine Jugoslavije koji je i dalje predviđao centralističko uređenje države.⁷³

Diktatura je bivala sve izraženija. Mnogi su je političari osjetili i na vlastitoj koži. Počela se pretvarati u teror. Režim se posebno okomio na prvake Hrvatske seljačke stranke. Potkraj 1929. godine uhićen je Vladko Maček, optužen za tobožnje novčano pomaganje omladinske skupine koja je pribavljala oružje za borbu protiv režima. Za to nije bilo dokaza, te je Maček oslobođen. Ponovno uhićenje Mačeka nije trebalo dugo čekati. Uhićen je zbog potpisivanja Zagrebačkih punktacija 1932. godine. Kaznu je izdržavao u Srijemskoj Mitrovici. Ubrzo je pred sud doveden i Josip Predavec, potpredsjednik Hrvatske seljačke stranke. Nisu mu mogli naći razloge za optužnicu, no 1930. godine je uhićen i optužen za obilaženje propisa u radu Hrvatske seljačke zadružne banke. U zatvoru je proveo dvije i pol godine, a nakon izlaska mučki je ubijen. Meštrović je bio svjestan kako se sprema atentat na Trumbića, te je pošao u posjet kralju ne bi li to spriječio. Poučen iskustvom, znao je kako režim ne štedi članove Hrvatske seljačke stranke, pa tako neće ni Trumbića koji je toj stranci tek pristupio. Tražio je bana Savske banovine da Trumbiću odobri nošenje oružja. Režimska represija zahvatila je i sljedbenika dr. Ante Pavelića. U Zagrebu je 1931. godine ubijen hrvatski povjesničar i političar Milan Šufflay, a 1932. godine napadnut je hrvatski književnik Mile Budak.⁷⁴ Meštrović je uvelike podržavao kralja iako je nasamo s njim ukazivao na njegove pogreške. Kralj je odbijao glasno se pobuniti protiv terora i sadizma u zemlji.⁷⁵

Godine 1932. Maček i njegovi istomišljenici potpisali su rezoluciju pod nazivom Zagrebačke punktacije. Njima se zahtjeva primjena demokracije, povratak na stanje iz 1918. godine, prestanak diktature i održavanje seljaštva kao temelja nacije.⁷⁶

⁷² H. Matković, *Povijest Hrvatske seljačke stranke*, str. 365.

⁷³ Isto, str. 300.

⁷⁴ D. Kečkemet, *Život Ivana Meštrovića (1883.-1962.-2002.)*, 2. svezak (1932.-1962.-2002.), str. 228.

⁷⁵ Stjepan Gabrijel Meštrović, *Srce od kamena, moj djed: Ivan Meštrović*, str. 130.

⁷⁶ H. Matković, *Povijest Hrvatske seljačke stranke*, str. 309.

Meštrović je pokušao intervenirati kod kralja, želio je oslobođenje Mačeka, koji je uhićen kao prvi potpisnik. Smatrao je kako Mačekove želje imaju dobru podlogu, da vi to osiguralo i učvrstilo državu. Godine 1933. posjetio je Meštrović Mačeka u zatvoru u Mitrovici. Prenio mu je od kralja Aleksandra prijedlog rješenja hrvatskog pitanja. Maček to nije želio ni pogledati sve dok ne bude na slobodi.⁷⁷ Godine 1933. Meštrović je otputovao u Pariz gdje je pripremao izložbu. U Parizu je osluškivao stav prema stanju u njegovoj državi. Uvidio je kako su francuski državници i političari još od ratnih godina skloniji Srbima nego Hrvatima, te da se nisu željeli miješati u srpsko-hrvatske sporove. Savjetovali su Meštrovića da odustanu od ideje vraćanja na stanje iz 1918. godine. Prijedlog je da se uđe u realnu politiku i parlamentarnim putem pokuša promijeniti ustav u svoju korist. U tome će im Francuzi pomagati. Isto je obećala i vlada u Londonu. Francuzi su bili svjesni kako Talijani žele Dalmaciju i u tome su suosjećali s Hrvatima.⁷⁸ Godine 1934. u Zagreb je iznenada doputovao kralj Aleksandar. Kralj je pozvao Ivana Meštrovića na razgovor i večeru s njim i kraljicom. Razgovarali su o pitanjima Hrvata i Srba. I sam je kralj uviđao da Hrvati nisu protiv države, već protiv onakvog tipa države. Meštrović je na kraju dugog razgovora upozorio kralja da se čuva mogućega atentata, jer je bio svjestan sve veće težnje ustaša za razbijanjem Jugoslavije. Kralj je u tom razgovoru povjerio Meštroviću kako zna da će biti ubijen, ne zna kako, kad ni gdje, ali zna da će prste u tome imati Talijani. Toga je trenutka napravio skicu Regencije. Želio je da ga naslijedi netko iz obitelji, a to će svakako biti Pavle, no želio je još dvije osobe, jednog Hrvata i jednog Srbina. Tu je čast ponudio Meštroviću, no Ivan to nikako nije želio prihvatiti, smatrao je kako to mora biti izrazita hrvatska politička ličnost. Predložio je Mačeka, no to je ostalo neriješeno. Kralj se dogovorio s Meštrovićem kako će mu dogovoriti sastanak s Mačekom, čim se vrati iz Francuske. Kralj je s Mačekom želio riješiti hrvatsko-srpski problem. Bio je to posljednji put da je Meštrović vidio kralja.⁷⁹

Atentat na kralja Aleksandra, za njegova posjeta Francuskoj, pomno je isplaniran. Dana 9. listopada 1934. godine kralj je doputovao u Marseille, iskrcao se na obali, te krenuo prema vijećnici. Tada je na njega izvršen atentat. S njim se tada u automobilu nalazio i francuski ministar vanjskih poslova Louis Barthou. Kralj je ostao na mjestu mrtav.⁸⁰ Atentator je bio Makedonac, Veličko Kerin, pripadnik VMRO-a. Smatra se kako je u atentatu vrlo velika ustaška uloga. Atentat je pomno pripremljen. Glavni organizator bio je Eugen Dido Kvaternik, desna

⁷⁷ D. Kečkemet, *Život Ivana Meštrovića (1883.-1962.-2002.)*, 2. svezak (1932.-1962.-2002.), str. 231.

⁷⁸ Isto, str. 233.

⁷⁹ I. Meštrović, *Uspomene na političke ljude i događaje*, str. 235-236.

⁸⁰ D. Kečkemet, *Život Ivana Meštrovića (1883.-1962.-2002.)*, 2. svezak (1932.-1962.-2002.), str. 234-235.

ruka Ante Pavelića. Naime, saznajući da kralj Aleksandar namjerava otputovati u Francusku, Pavelić je odlučio ukloniti nositelja diktature, vjerujući da će time izazvati nered u zemlji i, možda, raspad države. Pavelić je provedbi svoga plana imao podršku Italije i Mađarske, koje su zbog ostvarenja svojih teritorijalnih pretenzija priželjkivale razbijanje Jugoslavije. Kralja je naslijedilo tročlano Namjesništvo, u kojem je vodeću ulogu imao knez Pavle Karađorđević.⁸¹

Meštrović je sutradan pošao vijesti o pogibiji kralja prenijeti Vladku Mačeku, koji se tada nalazio u bolnici. Meštrović ga upita je li čuo vijest na što Maček odgovara: *Je, kak da nisam čul. Silovit on, a siloviti oni drugi. A nije se ni čuval, niti su ga čuvali. Al ja mislim da su tu stranjski prsti... Kaj bi vruga ustaše sami. Šteta ga je. On je imal kvalitete, ali dozlaboga glupe i pokvarene saveznike.*⁸² Meštrović je nakon pogibije kralja posjetio kneza Pavla u Beogradu. Knez mu se požalio kako smatra da nije dorastao svoje uloge, te je Meštrović iz razgovora zaključio da ga politika nikada nije zanimala.⁸³

3.3. Od pogibije kralja Aleksandra do proglašenja Nezavisne Države Hrvatske

Ivan Meštrović nastavio je druženje i s Aleksandrovim nasljednikom. Knez Pavle je bio potpuno izgubljen kao vladar, te je svoju situaciju ispovjedio i samome Meštroviću, te ga molio za pomoć. Meštrović to bilježi u svojim *Uspomenama: Poslije toga Knez je prešao na svoju situaciju i ispovjedio se, kako je slab, da bi najvolio pobjeći i sve ostaviti; kako ga u Beogradu svi mrze i kako su neiskreni i prosti, da mu se gade, te da je među njima nesretan.*⁸⁴ Pavle se slagao s Meštrovićem da je krajnje vrijeme da se poduzmu određene promjene koje bi dovele do konačnog sporazuma Srba i Hrvata. Meštrović je ubrzo sa svojim prijateljima počeo raditi na memorandumu koji će govoriti o unutrašnjim problemima države. Memorandum je bio gotov u studenom 1934. godine, a težio je ukidanju tadašnjeg uređenja države, ukidanju cenzure, tražilo se puštanju Mačeka na slobodu, te jednaka prava i slobode za sve narode. Memorandum su potpisale brojne poznate ličnosti, među njima i zagrebački nadbiskup Ante Bauer. Oštre su kritike bile na Memorandum, a to je uplašilo i samog kneza. Knez se nakon toga dugo nije

⁸¹ H. Matković, *Povijest Hrvatske seljačke stranke*, str. 365-366.

⁸² I. Meštrović, *Uspomene na političke ljude i događaje*, str. 239.

⁸³ Isto, str. 239.

⁸⁴ I. Meštrović, *Uspomene na političke ljude i događaje*, str. 243.

javljao Meštroviću, a kada su se napokon našli, knez je izbjegavao rješavanje glavnog problema u državi.⁸⁵

Jedna od posljedica Memoranduma svakako je puštanje Mačeka na slobodu. Godine 1935. raspisani su izbori za Narodnu skupštinu, što je značilo obnovu stranačkog i političkog života u Kraljevini Jugoslaviji. Knez Pavle ubrzo je raspustio postojeću vladu i za novog predsjednika vlade imenovao Milana Stojadinovića, člana Radikalne stranke. Stojadinović je, iako pod Pavlovim utjecajem, priznao postojanje hrvatskog pitanja, koje je i dalje neriješeno. To je bilo pozitivno za hrvatski narod, jer još od 1929. godine nijedna vlada nije priznavala postojanje hrvatskog pitanja. Nakon višegodišnjeg zatišja tijekom kraljeve diktature, u novonastalim okolnostima i stranački rad bio je puno slobodniji.⁸⁶

Stojadinović je želio sastanak s Vladkom Mačekom, na što je Meštrović vrlo skeptično gledao. Stojadinović je govorio kako želi riješiti pitanje postavljanja bana Savske banovine, te je u tome trebao Mačekom savjet. Tome je prethodio Prijedlog nacrtu ustava zagrebačkih intelektualaca iz 1937. godine, u čijoj je izradi također sudjelovao i Meštrović. Srpska Demokratska Samouprava kritizirala je Nacrt ustava, ocrnjujući osobito Meštrovića kao potpisnika. Prva točka Nacrta ustava zahtijevala je da sve funkcije državne vlasti pripadaju, kako državnoj zajednici, tako i pojedinim banovinama. Kralj vrši izvršnu vlast u banovinama isključivo preko bana. Iz samo ove točke uočava se želja za slobodom banovina, od bilo kakvog nadzora državnih organa. Inicijativu Nacrta ustava svi su prvenstveno pridavali Meštroviću. Milan Stojadinović ismijavao je Meštrovićeve pokušaje političkog djelovanja. Smatrao je kako nikada nije, a niti neće ostvariti neko zapaženo političko djelovanje. Isto je činio i Meštrović, imao je vrlo negativan stav prema Stojadinoviću.⁸⁷

Drugi svjetski rat bio je na pomolu. Sve se više osjećao prodor talijanskog fašizma koji je želio obnovu Rimskog Carstva i pripojenje Dalmacije Italiji. Meštroviću se, kao Dalmatincu, počeo buditi patriotski stav. Oduvijek se u njegovu radu, prije svega, očitovala želja za slobodom Dalmacije. Godine 1939. rat je kucao na vrata. Knez Pavle, u tim je teškim vremenima, želio konsolidiranu državu. Kao rezultat te želje, 26. kolovoza 1939. godine potpisan je Sporazum između predsjednika Vlade Dragiše Cvetkovića i vođe Hrvatske seljačke stranke, Vladka Mačeka. Tim je Sporazumom uspostavljena Banovina Hrvatska s mnogo širim političkim i teritorijalnim ustupcima nego se to moglo ostvariti. Nije poznato koliko je udjela imao sam

⁸⁵ I. Meštrović, *Uspomene na političke ljude i događaje*, str. 245-246.

⁸⁶ H. Matković, *Povijest Hrvatske seljačke stranke*, str. 337-344.

⁸⁷ D. Kečkemet, *Život Ivana Meštrovića (1883.-1962.-2002.)*, 2. svezak (1932.-1962.-2002.), str. 241-242.

Meštrović u Sporazumu Cvetković-Maček, no činjenica je da je Mačeka vrlo često savjetovao u kritičnim pitanjima. Politički pogledi Meštrovića i Mačeka nisu bili usmjereni u istome pravcu, ali valja zaključiti da je politički Meštrović najbliži bio Hrvatskoj seljačkoj stranci. Radikali nisu krili nezadovoljstvo postignutim Sporazumom, jer je to bio do tada najjači udarac beogradskoj centralističkoj politici. Godine 1940. Drugi svjetski rat već je zahvatio Europu, no Jugoslavija se još odupirala. Meštrović je sa strahom pratio politička zbivanja, a najviše se plašio talijanske invazije. Tijekom rata, engleski poslanik Ronald Campbell želio je susret s Mačekom u Meštrovićevo domu u Zagrebu. Razgovaralo se o koracima koje će Jugoslavija poduzeti u najvećem ratu europske povijesti. Meštrović se zalagao za neutralnost Jugoslavije, opravdavajući to vojnom nespremnošću. Maček je smatrao kako bi Jugoslavija odmah bila pregažena od strane Nijemaca, što bi za Hitlera bio uspjeh. Stoga, zaključuje, najbolje je da Jugoslavija ostane neutralna, jer bi tako Nijemcima uvijek predstavljala neku opasnost. Uoči samog pristupanja Trojnom paktu u ožujku 1941. godine, Meštrović se sastao s Mačekom. Upitao ga je hoće li doći do potpisivanja, na što Maček odlučno odgovara: *Sigurno da hoće. Tako su odlučili. Što se tu može, kad je takva situacija. I onda, što mi tu možemo, mi smo samo u kolima kojima upravljaju oni, u njihovim je rukama vojska, vanjska politika, i sve, a mi smo samo prisutni. Bu kak bu.*⁸⁸ Sava Kosanović, tajnik Srpske demokratske stranke, nagovarao je Meštrovića da uputi pismo knezu Pavlu u kojem će ga odgovoriti od potpisivanja ugovora, no Knez pismo nije pročitao.⁸⁹

Istovremeno, skupina časnika u Beogradu pripremala je vojni puč u slučaju pristupanja Trojnom paktu. Oficirski je puč i izveden samo dva dana nakon pristupanja Trojnom paktu, 27. ožujka 1941. godine. Svrgnuta je vlada Cvetković-Maček, te je na prijestolje stupio kralj Petar II., a knez Pavle morao je napustiti zemlju.⁹⁰

Vijest o beogradskom puču Meštrović je dočeka u Splitu. Tamo se nalazio zbog smrti majke Marte. Meštrović je znao da se bliži početak propasti i rasulo Jugoslavije. Hitler je 6. travnja 1941. godine napao Jugoslaviju, te je ona 19. travnja kapitulirala, nakon što su kralj i vlada pobjegli u inozemstvo. Samo nekoliko dana prije, točnije 10. travnja 1941. godine u Zagrebu je proglašena Nezavisna Država Hrvatska. Mačeku je od strane Nijemaca ponuđeno da bude na čelu nove države, što je on odlučno odbio. Uspostavom Nezavisne Države Hrvatske Italija je dobila veći dio Dalmacije što je Meštrovića osobito pogodilo. Meštrović za vrijeme

⁸⁸ D. Kečkemet, *Život Ivana Meštrovića (1883.-1962.-2002.)*, 2. svezak (1932.-1962.-2002.), str. 244.

⁸⁹ Isto, str. 244.

⁹⁰ H. Matković, *Povijest Hrvatske seljačke stranke*, str. 417.

nove države nije krio svoj antifašistički stav zbog čega je nekoliko mjeseci proveo u zatvoru, a ostatak vremena u inozemstvu.⁹¹

Ivan Meštrović uvelike je pridonio političkom životu u razdoblju Kraljevine Jugoslavije, ali i prije, djelovanjem u Jugoslavenskom odboru. Javnosti poznat kao vrsni kipar, Meštrović svoju političku stranu nije isticao, tj. nije volio da ga se smatra političarom. To je zasigurno i razlog zašto javnost vrlo malo zna kako njegov život nije obilježilo samo kiparstvo. Meštrovićevo političko djelovanje nije zanemarivo, njegova mu je slava otvarala mnoga vrata. Tome nam svjedoči i poznanstvo s prvim čovjekom u Kraljevini jugoslaviji, kraljem Aleksandrom. U svojoj knjizi *Uspomene na političke ljude i događaje* bilježi niz sastanaka s vodećim političkim osobama, kako u Jugoslaviji, tako i izvan nje. Njegova želja za stvaranjem zajedničke države približila ga je politici, tada najjače stranke, Hrvatske seljačke stranke. Meštrović se izrazito protivio težnjama Talijana da zauzmu neke hrvatske teritorije. Tu se očituje njegova ljubav prema Dalmaciji, koju je uvijek smatrao domom. Njegovo je domoljublje godinama postajalo sve izraženije. U ratno vrijeme bilo mu je svejedno nazivaju li ga strani mediji Hrvatom ili Srbinom, no to se u vrijeme Kraljevine promijenilo, svoje je hrvatsko podrijetlo ponosno isticao. Život Ivana Meštrovića prije svega je obilježila umjetnost, no politika je njegovu sudbinu uvelike promijenila, te mnogo puta crtala smjernice njegova životnog puta.

⁹¹ D. Kečkemet, *Život Ivana Meštrovića (1883.-1962.-2002.)*, 2. svezak (1932.-1962.-2002.), str. 245.

4. POPIS LITERATURE

1. Hammer Tomić, Dragica, *Jugoslavenstvo Ivana Meštrovića*, Srednja Europa, Zagreb, 2011.
2. Horvat, Josip, *Politička povijest Hrvatske, I. dio*, August Cesarec, Zagreb, 1989.
3. Horvat, Josip, *Prvi svjetski rat: panorama zbivanja 1914-1918*, Stvarnost, Zagreb, 1967.
4. Kečkemet, Duško, *Život Ivana Meštrovića (1883.-1962.-2002.)*, 1. svezak (1883.-1932.), Školska knjiga, Zagreb, 2009.
5. Kečkemet, Duško, *Život Ivana Meštrovića (1883.-1962.-2002.)*, 2. svezak (1932.-1962.-2002.), Školska knjiga, Zagreb, 2009.
6. Leontić, Ljubo, *Jugoslavenski odbor u Londonu i Jugoslavenska ujedinjena omladina*, u: *Jugoslavenski odbor u Londonu*, Zagreb, 1966.
7. Machiedo Mladinić, Norka, *Prilog proučavanju djelovanja Ivana Meštrovića u Jugoslavenskom odboru*, *Časopis za suvremenu povijest*, Vol.39 No.1, Zagreb, 2007.
8. Matković, Hrvoje, *Povijest Hrvatske seljačke stranke*, Naklada Pavičić, Zagreb, 1999.
9. Matković, Hrvoje, *Povijest Jugoslavije (1918.-1991.): hrvatski pogled*, Naklada Pavičić, Zagreb, 1998.
10. Meštrović, Ivan, *Uspomene na političke ljude i događaje*, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb, 1993.
11. Meštrović, Maria, *Život i djelo Ivana Meštrovića*, Matica hrvatska, Zagreb, 2011.
12. Meštrović, Mate, *U vrtlogu hrvatske politike, Kazivanje Peri Zlataru*, Golden marketing, Zagreb, 2003.
13. Meštrović, Stjepan Gabrijel, *Srce od kamena, moj djed: Ivan Meštrović*, Mozaik knjiga, Zagreb, 2007.
14. Perić, Ivo, *Hrvatska u monarhističkoj Jugoslaviji*, Dom i svijet, Zagreb, 2006.
15. Tuđman, Franjo, *Jugoslavenski odbor i stvaranje zajedničke države jugoslavenskih naroda*, u: *Jugoslavenski odbor u Londonu*, Zagreb, 1966.